
INTERVIURI

CZU: 811.135.1:929(047.53)

IMAGINARUL LINGVISTIC: NINA CORCINSCHI ÎN DIALOG CU KLAUS BOCHMANN

THE LINGUISTIC IMAGINARY: NINA CORCINSCHI IN DIALOGUE WITH KLAUS BOCHMANN

Nina Corcinschi: Stimată domnule profesor Klaus Bochmann, în 2020, Editura Polirom a publicat un proiect academic, coordonat de Corin Braga, *Enciclopedia imaginariilor din România* în 5 volume. Volumele se axează pe cercetarea imaginarului literar, lingvistic, istoric, cultural, religios din România. Proiectul operează cu un aparat conceptual interdisciplinar, axat pe „bazinul semantic” al imaginarului și pornind de la teoriile filosofilor Gaston Bachelard, Gilbert Durand, Jean J. Wunenburger. Astfel, sunt investigate paradigme lingvistice, constelații de imagini, convenții religioase etc. Este vorba de un proiect inovator, întrucât plasează discipline ferme, conceptuale, precum istoria și lingvistica, pe terenul versatil al imaginarului.

Dumneavoastră cum credeți, există o vecinătate compatibilă între lingvistică și imaginar?

Klaus Bochmann: Înainte de a răspunde la întrebările dumneavoastră, aș vrea să-mi expun unele gânduri în legătură cu noțiunea centrală a proiectului în cadrul căruia se plasează acest interviu, deci fenomenul de *imaginar*. De când m-ați invitat să contribui din perspectiva formației mele de lingvist, am reflectat mult dacă nu e oare o exigență neîntemeiată, lingvistica fiind (sau pretinde să fie) o știință cu un obiect real de cercetare, bine conturat, lesne verificabil și care dispune de metode de investigație științifică riguroase (în cea mai mare parte). Dar destul de curând mi-am dat seama că imaginarul are totuși un loc în lingvistică, și chiar în mai multe privințe, chit că doar la periferia lingvisticii, care, urmând tradiția saussureană, se cheamă „internă”. Și anume: așa cum există o semantică a minciunii (vezi Harald Weinrich, *Linguistik der Lüge*), am putea să presupunem că ar putea să existe și o semantică a imaginarului. Cum sistemul mijloacelor gramaticale și lexicale permite practic o infinitate de realizări expresive, libertatea limbii fiind – teoretic – nelimitată, nu există obstacole și pentru desemnarea oricărui fenomen din universul imaginar. Obiectele unei semantici a imaginarului ar putea să se extindă de la cuvintele și construcțiile lexicale care desemnează fenomene imaginate, de la ființe fantastice (cum ar fi faimoasa *struțocamilă* a lui Cantemir) până la lumile imaginate ale literaturii *science fiction*, trecând prin universul discursurilor politice populiste șiși promițătoare *d’avenirs*

qui chantent până a ajunge chiar la teoriile sociopolitice. În cercetarea privitoare la conceptele istorice de bază, se observă că, pe lângă conținuturile legate de lucruri din realitatea obiectivă, aflăm și elemente imaginare, cu referire, îndeosebi, la terenul posibilului: stări viitoare, sperate, dorite, prevăzute.

Un câmp lingvistic deosebit de fructuos pentru imaginar este istoria limbii. Așa precum în istoria generală e valabil faptul că, cu cât ne îndepărtăm de epoca actuală, cu cât mai puțin dispunem de dovezi irefutabile, cu atât crește tentația de a face apel la ipoteze și la conținuturi fantastice. Nu vreau să iau drept exemplu discuția în jurul caracterului și a particularităților limbii traco-dacilor, foarte la modă în epoca ceaușistă, marcată, între altele, de traco-dacomania conducătorului și a anturajului său intelectual. Dar și într-o chestiune mai serioasă, și anume teoria locului de naștere a limbii și a poporului român, imaginarul a jucat (și mai joacă) un rol însemnat. După cum se știe, nici teoria plasării acestui loc în sudul Dunării, dar nici teoria continuității nu se poate sprijini pe fapte absolut convingătoare, așa încât disputa dintre adepții celor două concepții nu este deloc epuizată, fiind continuată îndeosebi în țările germanofone. Ipoteza conform căreia limba română a luat naștere pe ambele maluri ale Dunării, importanța nordului fiind însă de netăgăduit, apare deocamdată drept cea mai plauzibilă. Adică nu absolut sigură, până în cele mai mici detalii sau până când, eventual, s-ar găsi dovezi convingătoare – de afirmare sau, dimpotrivă, de infirmare. Ceea ce ne conduce la o problemă mai generală, și anume a raportului dintre știință și imaginație. Când trecem cu vederea istoria lingvisticii, cu dovezile științifice, putem constata cu ușurință cât de multe explicații cu privire la nașterea limbii, a facultății de a vorbi și a sistemului de semne verbale s-au dovedit a fi imaginare, lipsite de o fundamentare empirică. Nici teoria lui Vico despre originea poetică a limbii, nici cea onomatopoetică a lui Herder nu au putut sta în picioare pentru generațiile de gânditori care le urmau. Dar fără imaginar, fără ipotezele curajoase, independent de doza lor de imaginar, știința nu avansează. Adevărat este că în epoca modernă ipotezele științifice se bazează, în cea mai mare parte, pe calculul probabilității, dedus pe baza faptelor și datelor recunoscute drept obiective, însă adeseori frontiera între rațional și imaginar e greu de definit. Deci, în concluzie: fără imaginar, nu s-ar produce niciun progres științific. Ceea ce nu înseamnă că orice ipoteză care se plasează în universul imaginar ar stimula progresul științific.

Nina Corcinschi: Dle profesor Klaus Bochmann, în lucrarea *Cum sunt trăite și percepute limbile. Despre istoria limbilor ca istorie socială* (volum coordonat de Sabine Krause, Alina Tofan și Marina Dumbrava, Cartier, 2020), vorbiți despre conceptul de „biografie lingvistică”, care radiografiază raporturile vorbitorului cu contextul sociocultural și cu membrii comunităților din care acesta face parte. Interacțiunea socială influențează conduite lingvistice, atitudini lingvistice și identități lingvistice, care nu sunt neapărat congruente – ba uneori chiar disonante – cu știința lingvistică, cu adevărul științific despre limbă. Întrucât în spațiul din R. Moldova e foarte pregnant fenomenul diglosiei, al sociolectelor, al graiurilor, instrumentate

inclusiv politic și ideologic, fenomenele de *biografie* lingvistică au participat la ceea ce numiți dvs. „procesele de construcție, deconstrucție și reconstrucție a identităților individuale și colective”.

Cum credeți, realitățile discursive din R. Moldova sub ce raport(uri) plasează istoria „internă” a limbii (sistemul normativ al limbii) cu istoria „externă” a limbii (cumulul de influențe politice, socioculturale, economice etc.)?

Klaus Bochmann: Ați făcut bine să puneți în ghilimele conceptele de istoria „internă” și „externă” a limbii, pentru că menționarea acestora merită o discuție. Ele își au originea, cum se știe, în distincția pe care a făcut-o Ferdinand de Saussure între *Langue* și *Parole*, prima cuprinzând structurile fonologice, gramaticale și lexicologice, definite ca obiectul propriu-zis al lingvisticii, pe când cea din urmă se referă la folosirea sau aplicarea lor în activitatea verbală, individuală sau/și colectivă, în funcție de tot felul de factori socioculturali, psihologici și fiziologici. Distincția în sine s-a adeverit ca fiind foarte productivă, pentru că a permis cercetări care, sub semnul structuralismului, ne-au deschis orizonturi largi, îndeosebi în sintaxă, dar și în fonologie și, parțial, în lexicologie.

Marea problemă însă este felul în care cei care se raportează la Saussure au interpretat distincția. Prin substanțializarea limbii în sine, s-a creat o prăpastie mai mult teoretică decât metodologică între *Langue* și *Parole*, între istoria *internă* și cea *externă* a limbii, între *structura* și întreaga practică a limbajului.

Substanțializarea sau esențializarea Limbii (în sensul de *Langue*) presupune că ea este înțeleasă ca un organism independent de intervenția sau voința vorbitorilor. Deja Saussure a comparat funcționarea Limbii (*Langue*) cu jocul de șah: orice mutare a unei figuri produce în mod automat o modificare a întregului sistem.

Conform acestei viziuni, Limbii, interpretată ca *Langue*, i se atribuie un caracter static și istoria ei „internă” nu pare să fie decât o succesiune de sisteme de natură statică.

Acestui tip de raportare la ideea de limbă i se poate opune o concepție care aduce în centrul atenției comunicarea socială și care definește limba prin prisma funcției ei de mijloc de comunicare, cel mai important desigur, însă alături de alte asemenea mijloace. Aici, de la început se iau în considerare toți factorii care influențează procesele de comunicare, adică, între altele, situația istorică, socială și culturală, partenerii comunicării, cu statutul lor social, cultural, psihologic etc., caracterul activității în cadrul căreia se desfășoară comunicarea și, în sfârșit, repertoriul limbilor, varietăților și registrelor lingvistice de care dispun comunicatorii. Ceea ce lingvistul analizează și descrie este un sistem dinamic, deschis pentru variante individuale și colective, pentru înnoiri trecătoare sau permanente etc. Conform acestei viziuni, istoria limbii apare ca un aspect al istoriei societății, al culturii materiale și spirituale, limba dezvoltându-se, diversificându-se, perfecționându-se și, eventual, deteriorându-se sau pierzându-și baza demografică. Văzută astfel, deosebirea între istoria „internă” și „externă” mai are vreun sens?

Și, ca în sfârșit, după acest lung detur teoretic, să revin la nucleul întrebării dumneavoastră, aș putea să răspund în două feluri. Dintr-o perspectivă structuralistă, aș spune că, în ciuda tuturor presiunilor, influențelor, violării regulilor etc., sistemul *Langue* al limbii române din R. Moldova e integru, structura ei de bază rămâne aceeași. Acest punct de vedere îmi amintește de fraza lui Stalin din cântecul cu privire la marxismul în lingvistică, unde scrie că limba rusă de azi ar fi aceeași ca în epoca lui Pușkin. Când însă privesc situația acestei limbi prin prisma lingvisticii comunicaționale, trebuie să constat mai întâi o fragmentare imensă atât a registrelor sau varietăților limbii române, cât și a conștiinței lingvistice a populației. După cât pot judeca – e adevărat, de la o distanță considerabilă de țara dumneavoastră și bazându-mă pe observațiile pe care le-am făcut în timpul vizitelor mele nu prea frecvente în Moldova –, stăpânirea limbii standard s-a consolidat din punct de vedere calitativ și demografic, precum și autoidentificarea locuitorilor Republicii Moldova cu limba română. Însă atacurile ideologice împotriva ei, concurența mare a limbii ruse în internet și mass-media așa-zise sociale, persistența, mai ales la țară, a uzajelor lingvistice din epoca sovietică, invazia anglicismelor – toate acestea și, desigur, și alți factori, dintre care vreau să menționez producțiile verbale câteodată discutabile ale jurnalismului și ale populismului anumitor politicieni, au creat o situație în care nu numai masa lexicului s-a modificat sensibil, și nu întotdeauna într-un sens pozitiv, ci chiar substanța gramaticală și fonologică a limbii pare să fie amenințată. Cu toate că unele dintre fenomenele enumerate există și în România, am impresia că apar deosebiri noi în imaginea globală a limbii române din cele două spații românofone.

Nina Corcinschi: În 1996, publicați în limba germană articolul „Moldovenește sau românește? Aspecte lingvistice, culturale și politice ale limbii de stat” (în variantă română, în lucrarea *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*, Chișinău: Cartdidact, 2004). Atunci sugerați o posibilă soluție pentru tensiunea etnolingvistică (așa-zisa „limbă moldovenească” versus limbă română) din R. Moldova, și anume acceptarea standardelor regionale în limba română (acele moldovenești, se înțelege), după modelul idiomului austriac integrat ca fenomen regional în registrul limbii germane. Acum, dintr-o perspectivă actualizată și într-un context în care mai bântuie fantoma „limbii moldovenești”, ați sugera același lucru?

Klaus Bochmann: Întrebarea sugerează să răspund cu un simplu „da” sau „nu”, numai că chestiunea este destul de complicată și a rămas aproape tot atât de spinoasă ca și acum treizeci de ani, când am scris acel articol. Presupun că, inclusiv astăzi, oricine ar afirma că „limba moldovenească” e mai mult decât o fantomă, ar fi suspectat că pactizează cu politica lingvistică stalinistă și rezultatele ei. Problema este că tocmai „fantomă” pare să fi devenit destul de robustă, palpabilă, după cum s-a arătat recent în recensământul populației și locuințelor din anul 2024, ale cărui rezultate au fost prezentate la 30 ianuarie 2025: peste 49% dintre persoanele anchetate au declarat că limba lor maternă este moldovenească, pe când 31,3% au indicat limba

română în aceeași calitate. Fiind aceasta starea de lucruri, i se mai poate tăgădui celei „moldovenești” caracterul – cel puțin – de realitate?

Întrebarea mai importantă este: ce consecințe practice, de politică lingvistică, de politică culturală și educațională rezultă din această constatare? Răspunsul îl găsim când analizăm structura și funcțiile idiomului respectiv. De fapt, înfățișarea lui se reduce la un set de fenomene fonetice (sau fonologice) – faimosul accent basarabean – și morfologice, precum și la un anumit număr de cuvinte. După ce s-a întors la scrierea latină, a rămas o variantă a limbii române, care se distinge de celelalte variante regionale ale spațiului românesc și de limba română standard sau literară prin trăsături subdialectale și oarecum arhaice și printr-un număr redus de rusisme, care, de altfel, grație influenței românei, sunt în descreștere. O descriere amănunțită a fenomenului dat o găsiți în cartea *Limba română vorbită în Moldova istorică* (Leipzig 2000/2002), realizată împreună cu colegii fostului Institut de Lingvistică al Academiei de Științe al Moldovei și cei ai Universității ieșene. Atât gramatica, cât și toate formele discursive, precum și întregul vocabular specific vieții politice, științifice și culturale sunt românești. În consecință, funcțiunile variantei moldovenești se reduc la cea colocvială, la un mijloc de comunicare în familie, între prieteni și cunoscuți, și aceasta mai cu seamă în mediul rural. Deoarece nu posedă o gramatică de referință proprie, respectiv nici un lexicon, această variantă nu acoperă funcțiile pe care de obicei le atribuim unui idiom pe care îl numim *limbă*.

În acest context, pare evident că orice străduință și măsură practică de politică lingvistică nu poate fi decât îndreptată către răspândirea și încurajarea stăpânirii limbii române. Cum însă o parte așa de mare a populației ține la „moldovenească”, aș sfătui (dacă mi se îngăduie să-mi exprim opinia în poziția mea de observator străin) o anumită toleranță față de această atitudine. Cu atât mai mult că rezultatele recensământului menționat sugerează o coincidență a simpatiilor pentru moldovenească cu poziții politice anti-UE sau proruse: nu trebuie să le întărim cu luări de poziție lingvistice. Să vorbim de accentul basarabean sau moldovenesc, de varianta moldovenească a limbii române ori chiar de „limba moldovenească” într-un context în care poziția practică a limbii române, în ciuda anumitor opinii, este covârșitoare, nu e de mare importanță. Moldova se confruntă cu probleme mult mai arzătoare decât acestea.

Rămâne încă o chestiune, pe care, după părerea mea, merită s-o subliniez, și anume „adevărul științific”. Sintagma a fost des utilizată prin anii '90 ai secolului trecut tocmai în legătură cu discuțiile cu privire la „limba moldovenească”, atunci când s-a dovedit că nu pot fi aduse argumente științifice valide care să justifice existența acestui idiom. Or, suntem cu toții de acord că „limba moldovenească” a fost produsul unei anumite politici, creat fiind cu intenții geopolitice, susținut și propagat cu argumente ideologice. Căzul însă nu este unic: există multe limbi care, conform „adevărului științific”, nu ar putea să existe! Limba corsicană, oficial recunoscută de Franța, este, din punctul de vedere al unei lingvistici riguroase, „cel mai toscan dintre dialectele toscane”; limba galițiană foarte mult timp a fost considerată de

romanistica internațională ca un dialect portughez și să nu uităm să menționăm ansamblul limbilor iugoslave, dintre care unele au fost create abia după destrămarea Federației Iugoslave și ale căror deosebiri sunt minime. Așa cum a arătat prietenul meu, marele sociolingvist francez Jean-Baptiste Marcellesi: în multe cazuri de acest gen, „anumite trăsături deloc importante din punct de vedere structural se ridică, în conștiința comunității respective, la rangul de mărci distinctive, fără să se ia în considerare opinia lingvisticii”. Ceea ce contează în toate aceste cazuri, până la urmă, este decizia comunității de a dispune de limba sa, de a o dezvolta și utiliza după propria ei dorință. Ideologie? Fără îndoială. Chiar și limbile noastre naționale tradiționale, „mari” și „mici”, sunt rezultatele unor decizii ideologice de același fel. Niciuneia nu i-a fost atribuită această funcție și, în mod sistematic, nu s-a dezvoltat în lipsa unor intervenții bazate pe ideologii naționaliste. Și dacă sunt bazate pe acestea și apărate cu fel de fel de construcții ideologice, le putem nega existența recurgând la adevăruri științifice? Evident că și problema aceasta este complexă și merită o discuție în continuare – nu am vrut decât să previn o abordare a chestiunii prin intermediul unei argumentări peremptorii, în felul adevărului științific. De altfel, deja în anul 1996, sociolingvistul american Joshua A. Fishman, în articolul său „The truth about language and culture” (Int'l.J.Soc.Lang. 109 (1994), 83-96) a atras atenția asupra faptului că limba este cultură, o parte a culturii, și judecățile culturale conțin mereu o doză de subiectivitate.

Nina Corcinschi: Faptele de limbă se formează/deformează/reformează în dialog, în procesul de interșanjabilitate comunicațională. Dialogul mizează pe creativitate, pe inventivitate lingvistică. Apar noi construcții discursive, altele dispar sau se transformă. Originalitatea lingvistică este cauzată și impulsionată în mod fericit de creativitatea umană. Când anume însă creativitatea lingvistică poate să sufoce norma, să saboteze regulile și structurile lingvistice?

Klaus Bochmann: Iar atingeți o problemă fundamentală a lingvisticii, și anume până unde poate merge libertatea lingvistică, unde sunt limitele creativității și inventivității lingvistice. Este o problemă care, în discursul public, în conversațiile de toate zilele, deci în sensul comun este formulată deseori în termeni de etică, bunăoară atunci când apare întrebarea dacă putem tolera orice samavolnicie lingvistică, orice limbaj fie vulgar, fie prea sofisticat, presărat cu expresii engleze sau de altă origine străină sau de construcții verbale lipsite de neînțeles.

Din punct de vedere structural, al lingvisticii „interne”, spațiul creativității și inventivității este practic nelimitat, precum a scris lingvistul italian Benvenuto Terracini în anul 1971, în cartea sa *Lingua libera e libertà linguistica*, însuși sistemul limbii e deschis pentru aproape toate enunțurile posibile. În această carte, Terracini descrie istoria limbii italiene ca un proces în care, epocă după epocă, mijloacele expresive italiene se extind, se perfecționează, devin structurate din ce în ce mai complex, mereu în concordanță cu necesitățile și dezideratele comunicării. Oricine a vrut sau

vrea să exprime un lucru cu totul nou, o idee nemaipomenită, a găsit și găsește sau inventează și mijloacele verbale corespunzătoare, ceea ce justifică ideea existenței unor posibilități expresive cvasinelimitate ale limbii. Mai general vorbind, firește că nu putem neglija anumite limite ale expresiei verbale, însă acestea nu sunt – poate vă pare șocant – de natură lingvistică, ci de natură socială. Când un vorbitor formulează o frază agramată, una care lezează regulile gramaticale, ortofonice, ortografice, va fi „pedepsit” fie de neînțelegere, fie de respingere, de dispreț sau va avea parte de alte reacții negative. Deci, ceea ce reacționează nu este Limba, sistemul, nici chiar norma, ci societatea, ceea ce înseamnă că întreaga răspundere pentru lipsa respectului față de norma gramaticală și lexicologică zac pe umerii ei, pe ai noștri, ai voștri. Și când creativitatea lingvistică este pe cale să amenințe valabilitatea normelor existente și structurilor tradiționale, ceea ce de altfel observăm astăzi în mai toată lumea, trebuie să ne întrebăm dacă procesele în curs corespund unor necesități de comunicare sau sunt doar expresia unor mode sau a unei neglijențe generale în raport cu norma lingvistică (care, deseori, privește și normele sociale de natură generală). Societatea poate suporta și inovații verbale supărătoare (pentru cercuri culte), întrebarea este doar ce amenință funcționarea ei efectivă (și estetică) în societate și ce permitem sau nu să se impună.

Nina Corcinschi: Credeți că progresul tehnologic, ofertele mediului virtual au adus un spor de creativitate lingvistică, au îmbogățit imaginarul discursiv al vorbitorilor sau, dimpotrivă, l-au clișeizat și deformat, precum afirmă unii filosofi și sociologi contemporani, precum Byung-Chul Han, Gilles Lipovetsky?

Klaus Bohmann: Am impresia că, actualmente, cele două tendințe menționate sunt active în mod paralel, numai că se referă la diferite sfere ale comunicării și la diferite cercuri de vorbitori. Pe de o parte, progresele informatice permit un schimb enorm și rapid de informații științifice, culturale, politice, care, fără îndoială, stimulează și îmbogățirea mijloacelor expresive. Progresele informaticii au și permis ca diferite arte expresive – literatura, filmul și televiziunea, teatrul, poate și muzica, pictura etc. – să se influențeze reciproc, stimulând o interacțiune al cărei rezultat se înregistrează, în lipsa unui termen generic mai adecvat, sub denumiri ca *intertextualitate*, *intermedialitate*, *hibridizare*. Pe de altă parte însă, nu se poate trece cu vederea că accesul unui număr imens de utilizatori, mai ales reprezentanți ai tinerelor generații, la așa-numitele social-media a produs deja o simplificare și o trivializare a expresiei verbale, care deocamdată se limitează la cea scrisă, dar poate e observabilă deja și în cea orală. Mesajele scrise la iPhone sunt, adesea, rudimentare, aruncate în grabă pe ecran, deci neelaborate; în locul expresiei verbale mai mult sau mai puțin complexe găsim simboluri iconice (*emoji*) sau *memes*. Și școala se plânge de diminuarea performanței verbale, de pierderea abilității de a produce fraze complexe și enunțuri nuanțate, fenomene care țin și de reducerea capacității de lectură.

Iată încă un câmp de activitate care cere o atenție sporită a societății, și nu în ultima instanță a lingviștilor, a filologilor, a pedagogilor. Dacă întreaga societate nu va dezvolta o strategie împotriva acestor tendințe, decăderea culturii și civilizației noastre va fi inevitabilă.

Nina Corcinski: Vă mulțumesc, domnule profesor!